

«Eydebåten»

FORSLAG TIL FREDNING MED HJEMMEL I LOV OM KULTURMINNER AV DEN 9. JUNI 1978 NR. 50 § 14A JF. FORVALTNINGSLOVEN KAP. IV – HØRING

«Eydebåten» ferdig restaurert og på trebåtfestivalen 15.06.25

I medhold av lov av 9. juni 1978 nr. 50 om kulturminner § 14a foreslår Telemark fylkeskommune å frede «Eydebåten» (tidligere kalt Elida).

Formålet med fredningen

Fredningen av Eydebåten har som formål å ta vare på fartøyet som Sam Eyde og Norsk Hydro bestilte for å bruke på Møsvatn til blant annet kommunikasjon med grunneiere om kjøp og rettigheter. Fredning skal sikre båten som del av historiefortellingen rundt industrireisningen til Hydro i Telemark på begynnelsen av 1900-tallet, og da særlig endringene for samfunnet rundt Møsvatn. Fredningen skal sikre fartøyet som del av kulturmiljøet Møsstrand og som del av verdensarven for Rjukan-Notodden industriarv. Fredningen har videre som formål å sikre båten som en representant for fritidsbåter og som et tidlig privateid motordrevet fartøy på Møsvatn. Eydebåten fredes med utgangspunkt i byggeåret 1916. Fredningen skal ikke være til hinder for videre bruk og drift av fartøyet.

Omfanget av fredningen:

Fredningen etter § 14a omfatter hele fartøyet i eksteriør og interiør med fast inventar, herunder fastmontert utstyr og møblement, samt motor og motorrom.

Fredningsbestemmelser

Fredningsbestemmelsene er utformet i samsvar med fredningens formål og gjelder i tillegg til kulturminnelovens bestemmelser om vedtaksfredete fartøy.

1. Det er ikke tillatt å endre skipets eksteriør, interiør, konstruksjon, utforming, fast inventar og gjenstander som er omfattet av fredningen.
2. Utskifting av materialer, forandring av overflater eller annet arbeid utover vanlig vedlikehold er ikke tillatt.
3. Alt vedlikehold og all istandsetting skal skje i samsvar med formålet med fredningen, som innebærer utførelse i tradisjonelle materialer og etter metoder i tråd med fartøyets egenart, tradisjoner og original utforming fra byggeåret 1916.
4. Pålegg fra offentlige myndigheter som innebærer fysiske endringer av det fredete objektet, kan ikke gjennomføres uten at tiltaket er godkjent av kulturminnemyndigheten.
5. Fredningen skal ikke være til hinder for fortsatt drift av fartøyet. På grunn av bruken av fartøyet på Møsvatn kan det være behov for å dispensere fra krav om tradisjonelle materialer og metoder grunnet vær og klima.
6. Eventuell tilbakeføring til opprinnelig utforming i henhold til byggeår i 1916 kan tillates så lenge dette ikke er i strid med fredningens formål og under forutsetning av at tiltaket kan gjøres på et sikkert dokumentert grunnlag og etter dispensasjon fra kulturminnemyndighetene.

Følger av fredningen

Når det gjelder behandlingen av fredede båter, vises det til bestemmelsene i lov om kulturminner §§14a, 15a, 16, 17 og 18, samt fredningsbestemmelsene over. Fredningen medfører at det må søkes om tillatelse/dispensasjon til å sette i gang alle typer tiltak som går ut over vanlig vedlikehold, jf. kulturminneloven § 14a tredje ledd og § 15a. Dette gjelder også eventuelle tiltak som skyldes pålegg gitt av andre offentlige myndigheter. Kulturminnemyndigheten kan i særlige tilfeller gi dispensasjon fra fredningen og fredningsbestemmelsene for tiltak som ikke medfører vesentlige inngrep i det fredede kulturminnet.

Søknad om tillatelse skal sendes til vernemyndigheten. Oppstår det tvil om hva som ansees som vanlig vedlikehold, skal vernemyndigheten likeledes alltid kontaktes. Det er eier som har ansvar for det løpende vedlikeholdet av det fredede fartøyet. Det forutsettes at fartøyet behandles som fredet inntil fredningsspørsmålet er endelig avgjort, og at vernemyndigheten blir varslet på forhånd dersom det legges planer om endringer i fartøyets interiør eller eksteriør som går ut over vanlig vedlikehold.

I henhold til Forskrift av 15.februar 2019 om faglig ansvarsfordeling m.v. etter kulturminneloven, § 12 nr. 1, har Klima- og miljødepartementet delegert myndighet til Riksantikvaren etter kulturminneloven §§ 14a (fredning), 15a (dispensasjon) og 22 nr. 4 (midlertidig fredning) når det gjelder fartøy. Jf. ansvarsforskriften av 15.02.2019 er denne myndigheten også overført til fylkeskommunene fra 1.1.2020 hva gjelder kulturminneloven §§ 15a (dispensasjon) og 22 nr. 4 (midlertidig fredning). Dersom kulturminneloven §§ 16-18 kommer til anvendelse i forbindelse med en fredet båt er også fylkeskommunene rette myndighet, jf. forskriftens § 2.

Bakgrunn for fredningssaken

Bakgrunnen for fredningen av Eydebåten er å slutføre et flerårig samarbeidsprosjekt som startet i 2019 med å sette i stand og tilbakeføre båten, samt å få den tilbake til Møsvatn. Det ble gjort en tilstandsvurdering av Eydebåten av Hardanger Fartøyvernssenter i 2019, og båten ble fraktet til Hardanger Fartøyvernssenter for restaurering i 2022. Ny motor, tilsvarende den originale motoren i båten, ble funnet i 2024 og restaurert av Karmøy Råsegjarlag. Det ble gitt midler til innkjøp og overhaling av motoren fra både Vinje kommune og Telemark fylkeskommune. Prosjektet har hatt som mål å sikre et av få fysiske objekt fra tiden da industrien endret samfunnet rundt Møsvatn. En fredning vil bidra til å sikre fartøyet også juridisk, og gi den en formell status som et kulturhistorisk viktig kulturminne.

«Eydebåten» var, når den ble sjøsatt, en av de første, om ikke den aller første, privateide motoriserte fartøyet på Møsvatn. Fartøyet var bestilt av Norsk Hydro, ved Sam Eyde, for reiser på Møsvatn, bl.a. i kommunikasjon med grunneiere om kjøp og rettigheter. Bruk av båt på Møsvatn var den mest effektive, og noen plasser den eneste måten å komme rundt i området på.

Fartøyet representerer sammen med bl.a. gamle Møsvatn dam samfunnet på Møsstrand sin avgjørende rolle for industrieventyret på Rjukan og Notodden som i dag står på Unescos verdensarvliste. Vannet og oppdemmingen her var kilden til og forutsetningen for den elektriske produksjonen og industrien lengre ned. Fartøyet var en vesentlig del av Hydros og Sam Eydens virke rundt denne kilden, og tilhører pionertiden for en industriutbygging av universell verdi. Den er et fysisk kulturminne fra en del av verdensarvhistorien som har lite av nettopp det.

Fredningen støtter opp under det nasjonale målet at "Et mangfold av kulturmiljø skal tas vare på som grunnlag for kunnskap, opplevelse og bruk" ihht. Til Meld. St. 16. (2019-2020)

Beskrivelse og historikk

Marcus Wallenberg sammen med Sam Eyde, kjøpte Kromviken gård i begynnelsen av 1900 tallet. Kromviken gård ligger ved Møsvatn på ca 920 moh. For å ha båt på Møsvatn, blant annet for kommunikasjon med grunneiere i forbindelse med oppkjøp av eiendom

og rettigheter, ble «Eydebåten» bestilt. Fartøyet, en plattgatter, ble bygd i 1916 ved AS Maritim i Kristiania (bygg nr 141) på bestilling fra Norsk Hydro på Rjukan. Av byggematerialer er det benyttet furu på eikeribber og overbygg i mahogni. «Eydebåten» ble fraktet opp på flatvogn forspent av seks hester. Den ble sjøsatt i 1916, mest trolig i området mellom Skinnarbu og enden av dammen til Møsvatn da det ikke var veiforbindelse lenger. Dette er en viktig del av det vi i dag kjenner som verdensarven Rjukan-Notodden industriarv. Båten hadde opprinnelig ikke noe navn, men er kjent som «Eydebåten» i dag.

Like før krigen ble båten kjørt på et skjær (1938) og fikk store skader. Etter dette ble den liggende i mange år på land. Båten har hatt flere eiere, Hydro solgte den til kraftverksjef på Frøystul, han solgte den til familien Øyen og den har siden vært i familiens eie.

Fartøyet fremsto før tilbakeføringen som en åpen båt med salong forut. I cockpiten en motorkasse og en benk akterut. Aktenfor motorkassen en tofte som kan skyves fram og tilbake. Cockpiten hadde vindskjerm og kalesje. På styrbord side fremme var det styreposisjon med ratt og wirestyring.

Adkomst til salongen var via en dobbel dør midtskips, eller via en luke på fordekket. I salongen en benk på hver side med hylle over og skap på hver side akterut. Forut for salongen ledet en dør inn til forpiggen der det var satt inn et toalett.

I 2019 ble det bestilt en tilstandsvurdering av fartøyet, denne ble gjennomført av Hardanger Fartøyvernssenter. Samtidig ble det lagt en plan for istandsetting og tilbakeføring av «Eydebåten». Telemark fylkeskommune ga tilskudd til dette over eget budsjett, arbeidene ble igangsatt i 2022. Arbeidene var estimert til 1,2 millioner kroner.

Våren 2024 ble arbeidene med tilbakeføring og istandsetting ferdigstilt. Arbeidene med tilbakeføring av motor ble ferdigstilt i 2025 og båten er nå tilbake på Møsvatn.

Oversikt over saksbehandlingen frem til fredning

Telemark fylkeskommune viser til varsel om oppstart av fredning av «Eydebåten» datert 26.05.2025, som har vært på høring hos involverte parter og instanser, samt annonsert i relevante tidsskrifter for området.

Riksantikvaren ga sin tilslutning til oppstart til fredningssak den 25.06.2025, formalisert gjennom et tilslutningsbrev stilet til Telemark fylkeskommune.

Eier av fartøyet, Jon Håkon Øien Hove, har sluttet opp om fredning av «Eydebåten».

Varsel om oppstart

Varsel om oppstart av fredningssaken ble, i samsvar med forvaltningsloven § 16, sendt til alle parter i brev av 25.06.2025.

Varselet ble lagt til offentlig ettersyn og kunngjort i Telemarksavisa, Rjukan Arbeider blad og Vest-Telemark blad, samt på Telemark fylkeskommune sin hjemmeside. Høringsfristen ble satt 15. august grunnet sommerferie.

Det er mottatt en merknad til varsel om oppstart av fredning fra Arne Eivind Andersen på vegne av Møsstrand Bygdelag, datert 15.08.25:

«Vi ønsker å uttrykke vår positive haldning til at Eydebåten vert løfta fram som eit kulturhistorisk viktig fartøy, og at det no vert teke konkrete grep for å ta vare på båten som ein del av verdsarven og vår lokale historie.

Eydebåten har stor symbolverdi for Møsvatn-området, og representerer både pionertida til Norsk Hydro og dei omfattande samfunnsendingane som skjedde i fjellbygda vår. Mange i bygda har eit nært forhold til denne delen av historia, og fartøyet gjev eit fysisk og synleg uttrykk for ei viktig epoke.

Samtidig ønsker vi å kome med nokre innspel knytt til vidare bruk og lokal forankring:

Lokal plassering og tilgjenge

Vi håpar at fredinga ikkje vil vere til hinder for at Eydebåten på sikt kan plasserast og brukast i tilknytning til Møsvatn, slik at både fastbuande, tilreisande og skuleklassar får høve til å oppleve båten i sitt opphavlege miljø. Vi stiller oss positive til samarbeid kring slik bruk.

Som følge av at Møsvatn er eit regulert vatn, vil det krevjast ekstra midlar til tilsyn når båten ligg på vatnet. Det er difor viktig at det, saman med eit fredingsvedtak, vert gjeve eit driftstilskot som sikrar at båten kan liggje på vatnet og vere tilgjengeleg. Eit alternativ kan vere å byggje eit naust som gjev enkel tilgang til vatnet når det trengst, trygg oppbevaring om vinteren og moglegheit til å formidle historia om båten gjennom heile året.

Tilgang ved arrangement og formidling

Møsstrand Bygdelag ønsker å kunne inkludere Eydebåten i lokale arrangement, historiske formidlingsprosjekt og eventuelle guida turar i framtida. Vi ber difor om at fredingsvedtaket opnar for skånsam bruk i tråd med intensjonen om vidare drift, og at dette skjer i dialog med oss.

Medverknad

Vi ber om å verte haldne orienterte i den vidare prosessen og få tilsendt utkast til fredingsvedtak før det vert fatta endeleg vedtak.

Avslutningsvis vil vi understreke at vi ser på Eydebåten som ein felles arv for bygda, og vi håpar at fredinga kan bidra til både vern og levande bruk, i samarbeid mellom det offentlege og lokalsamfunnet.»

Kommentar til merknad:

Fredningen av Eydebåten skal ikke være til hinder for videre bruk og drift av båten. Hovedintensjonen er å sikre Eydebåten sitt utseende og utforming fra da den ble bygget i 1916, men ved at båten skal brukes og driftes videre vil man måtte vurdere videre tiltak og bruk ut ifra formålet med fredningen og hva som er mest hensiktsmessig for bevaringen.

Et naust vil absolutt være å anbefale for å sørge for sikker oppbevaringen av fartøyet, samt at det vil være viktig å opprettholde vedlikehold og drift av fartøyet. Det kan per dato ikke søkes om driftstilskudd fra kulturmiljøforvaltningens ordninger, men til konkrete tiltak.

Telemark fylkeskommune er glad for å være del av samarbeidet med lokalsamfunnet, samt Riksantikvaren, for å ivareta og bevare Eydebåten og dens viktige historie for verdensarven i Rjukan-Notodden industriarv.

Den videre behandling av fredningsforslaget

Telemark fylkeskommune har utformet et forslag til fredning som hermed legges ut på høring. Dette kunngjøres i Telemarksavisa, Rjukan Arbeiderblad og Vest-Telemark blad, samt på Telemark fylkeskommune sin hjemmeside. Høringen skal til politisk behandling i Vinje kommunestyre, og en oversendelse til Riksantikvaren for endelig vedtak skal godkjennes av hovedutvalg for kultur i Telemark fylkeskommune. Høringsuttalelser vil inngå i en endelig vurdering av fredningssaken.